

4208

ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

№ 148

16
Ա. Մ. ՍԼԻՎԻՅԿԻ

ԽՈՐԱՄԱՆԿ ԱՂՈՒԷՍԸ

Փռնագրեր

ԳԵՐՃ ԳՌՕՇԵԱՆՑ

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԳԲԱԿԱՐԱՆ

1921

891.71
Ս-56

ԹԻՖԼԻՍ

Արագառիկ Մն. Մարտիրոսյանցի

Միքայելյան փողոց, № 81.

1898

269/8

12003

ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

№ 148

Ծղար

Ա. Մ. ՍԼԻՎԻՅԿԻ

891.71

Ա-56

ԽՈՐԱՄԱՆԿ ԱՂՈՒԷՍԸ

ՓՈԽԱՂՐԵՅ

ՊԵՐՃ ՊՌՕՇԵԱՆՑ

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԳՐԱԳԱՐԱՆ

ԹԻՖԼԻՍ

Արագատիպ ՄՆ. Մարտիրոսեանցի

Միքայիկեան փողոց, № 81.

1898

1002
6601

2011

37555 ա. հ.

Доз. цензурою, Тифлисе, 8-го Юня, 1898 года.

20985-60 ա

α

Ա.

Հերու ամառ մեր տանը մի փորձանք պատահեց:

Քամին մտաւ մեր պառաւ Զարման դայեակի բիթը. մի իրիկնապահ մեզ թողեց ու գնաց անտառը՝ սունկ հաւաքելու:— Կորչում հօ չեմ, տասց, ժանգառքը դեռ չկոխած՝ տանը կլինիմ: Բայց արի տես, որ ժանգառքն էլ կոխեց, ճրագներն էլ վառեցին ու հանգցրին, և մեր Զարման տատը չկալ որ չկայ: Էլ ում աչքը քուն կգար. մայրիկս որ ասես, գլուխը բարձին չգրեց, շուտ-շուտ գնում էր բակի դռան սողնակից ականջ դնում ու ախ ու վախ անելով յետ գալիս. մենք երեխէքս անկողիններէս վրայ վէր ենք թափուել ու զուտը դրել. մինչև քունն աչքերս չկոխեց՝ ձայներս չկտրեցինք. իսկ նազլու քուրիկս քնած տեղն էլ սիրտը չէր կարողանում բռնել, անդադար երազումը Զարման տատի էր կանչում:

Առաւօտը բանը պարզուեց: Դու մի ասեր, անտառումը գազաններ բռնելու համար մի փոս է եղել փորուած. պառաւ, դու պառաւ, գնա ու թըր մփ, կունդիկ արա փոսի մէջ: Կրակն էս է, որ Զարմանից առաջ փոսն են ընկած լինում մի դայլ ու մի աղուէս: Այդ երեքը միասին երկիւղից մինչև ծէղը

բացուելը համեստ ու յարգեոր հարսի պէս կուշ են եկել, մնացել նստած: Լուսադէմին որսորդը սայլակը լծած՝ գալիս դրանց գլխավերներ տնկում է: Յած մտիկ տայ, ինչ տեսնէ— իր փոսը գազաններով լցուել է: Որսորդը հէնց կարծում է, թէ մեր պառաւ Ջարմանն էլ գազան է, իբրեւ թէ արջ է, որ թոնթուիկ տալով՝ եկել, գլորուել է փոսի մէջ:

— Հէնց քեզ մատաղ, որսորդ ախպէր, փոսի միջից մղկտալով կանչում է Ջարմանը. ազատիր ինձ այս նեղ վիճակից:

Գիւղացի որսորդը սարսափում, սասանում է. բերանն երկու գազ ճոթում է, աչքերը գորտի աչքերի պէս դուրս է պրծացնում, կռները յետ է փռում ու մնում շուարած:

Վերջը, երբ խելքը մի քիչ գլուխն է հաւաքում՝ գոչում է.

— Քո տունը չքանդուի, այ պառաւ, քիչ մնաց՝ սիրտս պատռէիր. օօօֆֆֆ... միսս օրթսրթում է. տօ, դու այդ ինչ տեղն ես ընկել:

Ինչ անէր որսորդը. տալիս է գայլին, շանսատակ անում ու մինչև պառաւին ազատելը՝ աղուէսը մի հնաբքով ծլկում է, ու փախիւր որ կփախչես:

Ահա որսորդը մեր պառաւին սայլակին նստացրած բերեց. եթէ տեսնէիք, ինչ օրն էր ընկել. երեսը՝ ոնց որ պատի ծեփ:

Հաւաքուել ենք երեխէքս, դայեակ Ջարմանի չորեք կողմը բոլորել, շունչ չենք տալիս որ քաշի, հարցմունք հարցմունքի յետեից կարկտի պէս ամեն կողմից տեղում ենք գլխին:

— Ընտ առա, Ջարման տատի, պատմիր, տեսներք

ինչ եղաւ, ինչ չեղաւ. գայլն ինչ էր անում, աղուէսը ոնց էր:

Ջարմանի սիրտն ու մեր սիրտը իսկի իրար չեն բռնում. սկզբումը՝ թէ նրան ասած թէ այս սառը քարին— ձայնը կտրել մնացել էր: Հնար կամ, կարող էր մեր ձեռիցն ազատուել. վերջը երբոր տեսաւ, թէ սե ձթի պէս կպել ենք ու պոկ չենք գալիս՝ ուսերը վեր քաշելով ասաց.

— Ճարս ինչ, պիտի պատմեմ. բայց եթէ ինձ սիրում էք՝ թողէք մի քիչ հանգստանամ, մի քիչ խելքս գլուխս հաւաքեմ:

Ուրախանաս, ինչ որ մենք ուրախացանք, ծափ տուինք ու թռչկոտացինք:

Նախաճաշիկն արինք պրծանք, Ջարման տատը մեզ ժողովեց իր գլխին ու սկսեց իր պատմութիւնը:

Բ.

— Ինչ ասեմ, այ ձեզ մատաղ, սկսեց Ջարմանն իր պատմութիւնը:

Թըր՝մը ընկայ փոսն ու աչքերս սեացան: Ձեռներս երկինք բարձրացրի ու սկսեցի աղօթք անել: Մէկ էլ շուրջս նայեմ՝ ինչ տեսնեմ. միայն ես հօ չեմ. այս կողմս գայլն է պպրզել, նազլուիս նստած տեղը՝ աղուէսն է ականջները խլշացրել. նստել են ու աչքերը քցել ուղիղ իմ աչքերի պտղի մէջ: Վերջին օրդ է, Ջարման, մտքումս ասացի և սկսեցի ձեռքս Աստուծոյ փէշը գցել. երկիւղից տեղիցս չեմ շարժում, բայց անպազար աղօթում եմ.— քեզ

եմ կանչել, Արարիչ Աստուած, դու ինձ օգնական
պահապան եղիր: Մէկ էլ աչքիս պոչովը մտիկ եմ
տալիս՝ էս քո աղուէսը քիչ-քիչ գետնասոթ տա-
լով՝ մօտեցաւ գայլին: Կպաւ չար գազանին ու
փափսաց:

— Գայլ ախպէր, շնորհքներդ ո՞ր օրուայ համար
ես պահել, ինչո՞ւ չես պառաւին ձեռւմ, պատուա-
րում: Ինչ է, վախում ես, չկարողանաս. ձեռիցն ինչ
կղայ: Գոնէ վեղջին անգամ մի կուշտ իրիկնահաց
անուշ անենք: Բայց ես տեսնում էի, որ գայլի
թուքը ինձանից աւելի էր բերանումը ցամաքել.
խեղճի մէջը զօրութիւն մնացել էր, որ մարդ
ասուած արարածի վրայ յարձակուի:

— Ձեռք քաշի, Աստուած կսիրես, աղուէս բաշի,
կմկմաց գայլը. ինչ իրիկնահաց, ինչ ճաշ. այս
օրին հայ կուլ կերթայ:

Յետոյ սկսեցին գայլն ու աղուէսն իրար հետ
խօսք ու զրոյց անել:

— Գայլ ախպէր, հարցրեց աղուէսը, քո բունդ,
քո բնակարանդ ինչ տեղ է:

— Հերիք է, խորամանկ, հերիք, խեղճ ես եղել,
փէշերիդ ծունը զնելու է իրրեւ թէ չգիտես իմ
նիստ ու կացի տեղը. հապա այն ո՞վ էր, որ իմ
քոթոթների ձեռից տողիկ սազը յափշտակեց ու
տարաւ:

Այս որ լսեց աղուէսը՝ երկու գազ տեղիցը ծը-
լունդ եղաւ:

— Աչքիս լոյս, ասաց, այդ ինչ նոր բան հնա-
րեցիր: Այդ կարելի է իմ ազգականներից մէկն
արած լինի, թէ չէ ես ոչինչ չգիտեմ: Ինչիս է

պէտք քո սագը, մկներ քիչ կան. այնքան կուտեմ, որ փորս փշած տկի պէս կտուզի:

— Զըըը՛մ, ժպտաց գայլը, մկների տեղ որ դիտենայիր՝ այս փոսի մէջ հօ չէիր զլորուի:

— Ի՛նչ անենք, գայլ ախպէր. մուկը որսալու համար աշխատանք պիտի անել, գլխացաւանք պիտի քաշել, իսկ այստեղ փափուկ մսի կտորը պատրաստ զրուած էր:

— Ամաշիր, ամաշիր, յանդիմանեց աղուէսին այդ խօսքի համար գայլը:

— Հօ գիտէք, երեխէք, որ աղուէսը խորամանկ ու հնարագէտ է, ասաց մեզ Զարման տատը. լսեցէք թէ ձեռաց ի՛նչ սարքեց ու հնարեց:

— Դիտես, գայլ ախպէր, քո սագիդ փախցնողն ո՞վ էր:

— Ո՞վ էր հարցրեց գայլը:

— Տեսնում ես, բանից խաբար չես ու ինձ ես զուր բամբասում: Քո սագը տարել է այն աղուէսը, որ բնակում է անտառի խորքումը, ձորի միջին: Էս գարունքը նա ութը հատ ձագ հանեց. վախեցաւ, որ անտէր վէր քցի ու հեռանայ. քեզ հօ յայտնի է, որ գազանների ձագերի աչքերը երկու շաբաթ փակ են լինում: Մտածեց մեր խաթուն ծննդկանը ու իր մարդին որսի զրկեց... Հէնց այդ ժամանակն էր, որ ես նրան պատահեցի ու տեսայ, որ դմբռնիկ սագը բերանին տուն էր գալիս: Խնամի, հարցրի նրան, այդ տուուզ որսը ո՞րտեղից ճանկեցիր: — Դիւղի այն երեսիցը, պատասխանեց սատանայ աղուէսը: Սագի վրայ ողջ տեղ չէր մնացել, փետրահան էր եղել ու քրքրուել: Մտքումս

ասացի, ոնց երևում է՝ ուրիշի ապրանք է ճանգել. հէնց քո ասածն է, գայլ ախպէր, սագը քոնէր որ կար: Մի քանի օր սրանից առաջ, մի իրիկուն, շարունակեց աղուէսը, ես անց էի կենում նրանց բնի մօտովը, հայրն ու մայրը տանը չէին. ձագերն ինձ պատմեցին, որ մի գայլ մարաղ մտնելով՝ մօտեցել է իրանց բնին: հեռուից, ասացին, հէնց որ գայլի ոտքերի խշխշոցը լսեցինք՝ ներս պրծանք բունը և կուշ եկանք: Մօտ եկաւ, ասացին, գայլը ու բնի չորեք կողմը սկսեց պտուտ-պտուտ անել. լորձունքը բերանից շաղ տալով՝ ուզում էր քաղցած փորը մի բան քցել, բայց ճանգը ոչինչ չընկաւ, պռօշները լպստելով՝ թողեց հեռացաւ:

— Ուղիղն ասա, գայլ ախպէր, հարցրեց խորամանկ աղուէսը, այն հօ դու չէիր:

— Էլ բան ու գործ չունէի, գալիս էի ձեր աղուէսներիդ մի մատը ձագերը տանելու, յօնքերը կիտեց ու բարկացած պատասխանեց գայլը. քեզ էլ որ ողջ-ողջ խժռեմ ատամներիս տակին՝ չեմ կշտանայ:

— Ուրեմն ձեր ազգականներից մէկն ու մէկն է եղել, նենգամտութիւնով, հաւատալ ձեացնելով, ժպտալով՝ ասաց աղուէսը. փորդ որ քաղցած լինի՝ մի պտտիկ ճիճուի համար էլ շնորհակալ կլինիս:

Բանիցն երևում էր, որ հէնց այդ գայլն է եղել աղուէսի ձագերի յետեից գնացողը. էլ չհամարձակուեց, որ աղուէսի աչք ու յօնքին մտիկ տայ: Սկսեց խօսակցութեան առարկան փոխել, խօսքը կտորը քցել:

Հարցրեց աղուէսին.

—Աղուէս բաջի, քո բունդ ու բնակարանդ ո՞ր տեղ է:

—Հէյ, բարեկամ, պատասխանեց խորամանկը, այնպէս մի յեռ ընկած ու կորած տեղ եմ կենում ես, որ պտուտի, թէ պիտի գտնես:

—Բունը դու ի՞նքդ ես շինել:

—Ոչ, ինքս չեմ շինել, փորսողի բնումն եմ կենում: Մեր ձեռիցն երբ կգայ փորսողի նման շինելը: Ես ինքս փորսողներին չեմ սիրում, բայց խղճմտանքով կասեմ, որ փորսողի նման բուն ոչ ոք չէ կարող շինել. յարմար, լայն, արձակ, այնքան մաքուր, որ իւրը թափուի՝ կվերեքուի. այստեղ նըբրանքցներ, այնտեղ օդանցքի խողովակներ, նստիք բնիդ մէջ ու ազատ շունչ քաշիր, հէնց իմանաս լայն դաշտերումն ես, քաղցր օդը շարունակ խաղում է:

—Ուրեմն ինչո՞ւ է փորսողն իր բունը վէր գցել ու հեռացել, հարցրեց զայլը:

—Լսիր, սիրելի բարեկամ, քեզ մէկ-մէկ բոլորը պատմեմ:

Գ.

—Դիտես բանն ինչո՞ւմն էք, սկսեց աղուէսը. ես մտքումս զրի տուն ու տեղ գնել փորսողի բնի մօտերը: Բայց ախար փորսողին ո՞վ չէ ձանաչում. դէմքը հէնց իմանաս ձմեռուան երկինք, երեսիցը ժանգեր է թափւում, ընկեր-հարեանութիւնից փախչող. չէ սիրում, որ կողքովը մի թեւաւոր անգամ անց կենայ. իրան որ մնայ՝ ուզում է որ անտառը

միայն ինքը լինի: Ինձ որ չտեսաւ՝ քաջքերը հաւաքուեցին, բարկութիւնից ինքն իրան կտրատում էր:

—Ի՞նչ ես, անհանգիստ չարաճճի, եկել կողքս մտել, մի օր ասաց ինձ փորսողը:

—Թէկուզ, ասենք, անհանգիստ էլ լինիմ, բայց քեզ պէս հօ չեմ. տեսնում ես վրայիս թանկագին մուշտակը. իսկ մի քեզ վրայ նայիր, ինչի՞ նման ես. դունչդ խոզի, մուշտակիդ մագերը խոզի ձաղկամաղ թաթերդ՝ արջի, պոչդ՝ շան աստ տեսնեմ, ի՞նչ ես դու. թէ զազան ասենք՝ զազան էլ չես:

Աստուած իմ, էն ի՞նչպէս բարկացաւ ու կատաղեց մեր փորսողը:

—Դո՛ղ անպիտան, ասաց ինձ, կընկնես գիւղերը, հաւեր կգողանաս, շները յետեիցդ կընկնեն ու յետոյ քեզ կթողնեն ու ինձպէս Աստու զառը անմեղ արարածին կըռնեն:

—Չատ էլ լաւ կանեն. քո հախն է. ախար էս անծայր ու անտակ անտառը միայն քեզ համար հօ չէ ստեղծուած:

—Անտառումը քիչ տեղ կայ, ասաց փորսողը, որ եկել ես կողքս մտել, ինձ հարեան ես դառնում:

—Հապա չէ, պատասխանեցի, պէտք է զայի հրամանոցդ բարեհաճ կամքը հարցնէի, քո մեծութիւնից իրաւունք խնդրէի: Հերիք է մթմթաւ, ծոյլ անշնորհք, որտեղ սիրտս կուզէ՝ այնտեղ կընակիմ. գնա, անճոռնի, գնա կողքիդ վրայ փռուիր ու խումփալով շնթուկիր, որքան քո սիրտը կցանկանայ:

Ուռեց ու փքուեց մեր փորսողը ու զլոր-

մըր զալով զնաց մտաւ իր բունը։ Ես մտածեցի. ինչո՞ւ եմ գլուխ տրաքացնում, սրա հետ վիճում վիճաբանում. արի այնքան զգուացնեմ՝ որ վեր կենայ քաշուի։ Փորսողը որ կայ՝ մի մաքրասէր կենդանի է. չէ սիրում, որ իր բնի մօտերը մի կտոր աղ-տոտութիւն լինի։ Սպասիր, տես քո գլուխդ ինչ եմ բերում, միտք արի ես, ու աշխարհքումն աղբ ու կեղտ չթողի, կրեցի թափեցի նրա բնի չորս բո-լորը։ Դուրս էր գալիս մըթմըթալով ու փնթփըն-թալով, փոսեր քանդում ու այն աղբերը լցնում մէ-ջերն ու թաղում։ Նա թաղում էր հեռանում՝ ես նորից ազտոտում էի։ Այնքան արի, մի քանի օր այնքան նեղացրի, որ չկարողացաւ զիմանալ, թո-ղեց ու քաշուեց։

— Զեր էդ գող աւագակներիդ ձեռքից, ասաց ինձ սիրելի հարեանս, ոչ մի օրինաւոր կենդանի հանգստութիւն չի ունենայ։

Մէկ մտածեց ընկնել քամակիցս, որ ինձ բունի, բայց հնար կար, կարող էր անճոռնի տեղովն ինձ հասնել։ Այն զնալն էր, ինչ զնաց։ Սպասեցի մի օր, երկու օր. տեսայ յետ չեկաւ, զնացի փառա-ւորապէս նրա բնին տիրացայ։

Ներս ես մտնում թէ չէ՝ առաջդ գալիս է մի նրբանցք, նրանից յետոյ՝ մի մեծ սենեակ է բաց-ւում. ներս որ մտայ՝ մտիկ տալով չկշտացայ, մա-րբութիւն, փափկութիւն, բոլոր յատակը մամուռ է փռուած։ Սենեակի միջից երկու դուռն է բացւում, մէկը մտնում է մառանատունը, միւսը մի փոքրիկ խուց. մառանը լիքը պաշարեղէն է, մի կողմը՝ զանազան արմտիքներ, միւս տեղը՝ կաղինը կի-

տուած, մի անկիւնումը շատից քչից մեղրահացեր դարսուած։ Ես այնպէս կարծեցի, թէ խցիկի մէջն էլ պաշարեղէն կգտնեմ. սկսեցի քրքրել, քջջել. տակից դուրս եկաւ, որ իր կերածի աւելորդներն էին զետնի մէջ թաղուած. օրինակ՝ օձի կամ գոր-տի գլուխներ և շատ ուրիշ բաներ։ Էլ իմ քէֆին քէֆ չէր հասնի, կեր, խմիր, ուրախացիր։

— Դուք աղուէսներդ ո՞րտեղ լինիք որ չապէք, մըթմըթաց գայլը. դուք ջրաղացի բուկն ընկնէք՝ դուրս կպրծնէք, (ամեն փորձանքներից ձեր գլուխը դուրս կպրծացնէք)։

— Այդպէս չէ, գայլ ախպէր, պատասխանեց աղուէսը. տեղ կայ, գլուխներս կպրծացնենք, տեղ կայ՝ այնպէս կթաղենք, որ քանի շարժուենք՝ այն-քան խոր կերթանք։ Տեսնո՞ւ ես, սրանից էլ մեծ փորձանք, որ երկուսով միասին մէջն ենք ընկել ու մոլորուել։ Հա՛, բարեկամ, աշխարհքս փորձանաց տուն է. ընկել ենք, պիտի համբերենք։ Լաւն այն է, շատ չմտածենք։ Օհ, միտքս որ գալիս է՝ մա-զերս բիզ-բիզ են լինում։ Այ, հիմի ես քեզ կըպա-տմեմ, թէ ջահէլ ժամանակս ինչ տեսակ փորձանքի հանդիպեցի։

Դ.

— Վաղուցուան բան եմ պատմում, սկսեց աղուէ-սը. ես շատ փոքր էի, նոր էի ոտն եղել։ Ոչինչ բանի պակասութիւն չէինք քաշում, մի պատուա-կան էլ բուն ունէինք, տասը կողմից ել ու մուտ

անելու տեղ ունէր. եթէ մի ծակից քիչ երկիւղ էինք զգում՝ ձեռաց միւս ծակն էինք մտնում ու պէ, հիմի ինչքան կուգես՝ պտուտիր, որ մեզ գտնես: Անտառի հէնց բերանումը մի պստիկ գիւղ կար. Աստուած չէն պահի, օր չէր անց կենում, որ հաւեր չուտէինք. այ երջանիկ ժամանակ: Ասենք, իրաւ է, վատ եղանակներին մի քիչ տխուր էր անց կենում մեզ համար, մնում էինք բնի մէջ կուշ եկած. բայց հէնց որ օրը պայծառանում էր՝ այնքան էինք խաղում որ զլուխներս ուռչում էր: Զրգւում էր մեր մայրիկը քարափի լանջին ու արեկող սնում, իսկ մենք տափի վրայ, բաց տեղը՝ սկսում էինք խաղալ ու վազվզել մայրիկիս շորս բոլորքը: Մէկ էլ բերում էր մայրիկս մի կենդանի մուկը, տալիս մեզ ու ինքը հեռուից մտիկ էր տալիս և զուարճանում, տեսնելով թէ ինչ ենք բերում խեղճ մկան գլուխը: Երբեմն էլ թռչուններ որսալ էր սովորեցնում մեզ. հէնց տեսնում էր, որ թռչնիկը թփերի միջից սկսեց իւր ծվլոցը՝ զգուշութեամբ մարդ մտած՝ մօտենում էր ու հափփ, բռնում էր ողջ-ողջ ու տալիս մեզ: Էս էլ քեզ մի նոր զուարճութիւն: Ըստ սիրում էր մեր մայրը, որ մենք զուր տեղը դատարկ բաներով ժամանակ չկորցնենք. ինչ որ անելու էր՝ ասում էր, առաջ լաւ մտածեցէք, չափ ու ձև արէք, տասը չափեցէք, մէկ կը տրեցէք: Երեկոները մայրիկս գնում էր ուրախ. ախ, անուշիկ մայր, այն ինչպէս էր գնում—հանդարտ, զգուշութեամբ, աչքերը շորս կողմն ածելով, հոտոտելով.... գնում էր ու գնում, իսկ մենք նստում էինք բնի առաջին ու աչքերս ջուր կտրած սպա-

սում: Երբեմն որ շատ ուշանում էր՝ մենք սկսում էինք տրտմել և մղկտալով կողկոնձալ:

Հէնց վերադառնում էր թէ չէ որսատեղից՝ դու էնտեղ տես մեր ուրախութիւնն ու խնձոյքը. բերում էր երբեմն նապաստակ, մի անգամ հաւ, միւս անգամ բազ: Մաս-մաս էր անում, բաժանում էր մեզ ու ասում. — կերէք, ձեզ անձուշ, քաղցրիկներս, կերէք որ մեծանաք, ուժի գաք, կազդուրուիք. շատ չի քաշի, ձեզ առաջ կանեմ, կտանեմ դաշտը, էնտեղ որս անել կսովորիք. թէ չէ աշունքը որ գայ՝ ես ձեզ բաց կթողնեմ, ինձանից կհեռացնեմ, ու եթէ որս անելու վարժուած չէք լինի՝ քաղցած կը կոտորուիք: Հա, լաւ էր, լաւ կեանք էինք քաշում, բայց ափսոս, մեր ուրախութիւնը քթերիցս դուրս եկաւ: Գիւղացիք չներն արձակել էին մայրիկիս վրայ: Ոնց է փախչում, մնց է վազում նետի պէս. լոյս դառնաս, այ իմ մայր, ինչ անէր, չների ճանգից ազատուելը հեշտ բան չէր: Հասուէհաս են գազանները, որտեղ որ է՝ վեր պիտի կոխէին խեղճ ծնողիս. նրա ոտքերումն էլ ոյժ չէր մնացել: Ինչ անէր, ինչ չանէր, որ պըծնէր. մէկ էլ՝ պոչը թափ է տալիս մի կողքի վրայ ու կուշ գալիս: Թէ ինչպէս հասան չները, ինչպէս գլխովը թռան, վրայովըն անց կացան ու չնկատեցին իրանց որսին՝ մի հարցներ. աղեցին, մաղեցին ամենայն տեղ, ու մայրիկիս չգտան: Այդ բոլորը լաւ, բայց փորձանքի մեծը վերջումն էր. մեր կոյր բախտից՝ անիրաւ չներն եկան և ուղիղ մեր բնի գլխին կանգնեցին ու սկսեցին քանդել, քարատակել մեր կացարանը. փորում են ու փորում: Կուշ ենք եկել մենք բնի մէջ ու

1099

սրտերս տրփտրփում է. աշկարայ տեսնում ենք, որ մեզ պըծնում չկայ, որ ծակի բերանին մօտենում ենք՝ չներ են կանգնուած... Ա՛խ, այն ինչ օր էր. ես, քոյրերս, եղբայրներս — բոլորս միասին ընկանք մարդկանց ճանգը: Հիմի լսեցիր, գայլ ախպէր, թէ որտեղ էր փորձանքը. բոլորին մէկ-մէկ կոտորեցին ու ինձ միայն կենդանի թողին: Տարան ինձ իրանց տունը, վզնոցը շինքս անց կացրին ու բազումը շղթայով ծառիցը պինդ կապեցին: Լալիս եմ, աղի արտասուներ եմ թափում, մայրիկիս եմ միտքս բերում: Զուր: Մութն ընկաւ, գիշեր է, բազումը հնդուհաւեր են ման գալիս. երևի մոռացել էին տուն անել: Նստել եմ ու մտածում: Ուր ես, մայրիկ, այստեղ պէտք է գտնուէիր, իսկ քո տեղն է: Տօ, այ քեզ բան. բերանիս խօսքը դեռ չէր վերջացել՝ մէկ էլ այն եմ տեսնում, որ մայրիկս բազի դռան առաջին է. էնպէս կամաց, էնպէս սուսիկ փուսիկ է գալիս, որ կարծես ոտերը գետինը չեն առնում ու օդի մէջ է ման գալիս. մէկ տեսար՝ կանգնեց, մէկ փորձող տուեց, երբեմն՝ թփի տակին կծկուեց... Անդադար քիթը վերեւ բռնած՝ այս կողմն այն կողմը հոտոտում էր. մօտեցաւ լուսահոգին պարսպին ու փորի վրայ երկար ու մէկ ձգուեց. հաւասարուել է խոտի հետ ու ոչինչ չէ երևում: Ուրախութիւնիցս սկսել եմ կողկոնձալ ու մայրիկիս մօտս կանչել. իսկ նա պառկել է ու անշարժ մնացել: Ճարս կտրեց, տազ արի, ձէն ու ծպտուն չհանեցի: Այդ ժամանակը նա տեղիցը կանգնեց, չորս կողմը լաւ աչք ածեց ու յանկարծ որ ծլունգ չեղաւ՝ պատի գլխովն իրան

ներս գցեց՝ ոնց որ մի թռչուն։ Մօտեցաւ ինձ ողորմելին ու սկսեց լալ ու մղկտալ.— աղիզ բալուկս, այդ ինչ կրակի մէջ ես ընկել դու։ Յետոյ նա հարցրեց. հապա ուր մնացին մէկէլ քոթոթներս։— Բոլորին, ասացի, աչքիս առաջին կոտորեցին։ Անբախտ իմ ծնող. ինչ սուգ ու լաց, ինչ ախ ու ոխ, իրան կտրատում էր. անդադար լիզում էր ինձ ու դառն արտասունքն աչքերից ջրի նման թափում։ Կուշտ ու կուռ սուգ անելուց յետոյ՝ նա վեր կացաւ ու սկսեց հնդուհաւերին խեղդոտել։ Այնպէս եռանդով խեղդոտում էր, որ ես իմ դարդերս մոռացայ։ Օձի պէս սողալով՝ մօտենում էր հնդուհաւին ու էլ շարժուելու ժամանակ չէր տալիս, ատամները թաղում էր կոկորդի մէջ, ու փառք յաւիտեանս յաւիտենից, վերջացաւ ամենայն ինչ։ Տասնուչորս հատ հաշուով համարքով հնդուհաւը խեղդոտեց նա, բերեց առաջիս շարեց։ Դէհ, քոթոթիկս, ասաց նա, էլ քաղցած չես մեռնի։ Մնաս բարեւ։ Թէ որ, բան է, կենդանի մնացիր՝ անհոգ չմնաս. յարմար միջոցը ճանդեցիր թէ չէ՝ պոկ արի ու շունչդ անտառումը քաշիր։ Ո՛վ գիտէ, շատ կարելի է, նորից իրար կհանդիպենք։ Ափսոս, էլ չհանդիպեցինք. լսիր, թէ ականատեսներն ինչ պատմեցին վերջերքը, թէ ինչ փորձանքներ են հասել մօրս գլխին։ Մէկ էլ մայրս լսում է, որ անտառը դղրդում է. աղմուկն, աղաղակն աշխարհքը թնդացնում է։ Ի՜նչ անէր խեղճը. փախիր որ կփախչիս. վազում է, վազում ու դէմ ու դէմը որսորդի առաջին մտում կանգնած։ Տալիս են ու ոտքը կտորում. սկսում է ջրատարս երեք ոտնանի վազել,

իսկ կոտրած ոտքը գնում գալիս է ու շրխալով դիպչում իր գլխին։ Բարկանում, նեղանում է մայրիկս, յուսահատում է ու նստում՝ կրծելով, ծամծմոտելով՝ ոտքը կոտրած տեղիցը կտրում, չպրտում ու ինքը երեք ոտքով փախչում։ Պատմում էին, որ այն օրից ցաւագարում է ողորմած հոգին ու տասը տարեկան հասակում՝ կեանք ու արեն աշխարհքին բաշխում։

Ե.

Գերութեան մէջ ինչպէս էիր օրերդ անց կացնում, հարցրեց գայլն աղուէսին։

— Չեմ կարող գանգատաւոր լինել, գայլ ախպէր, լաւ կեանք էի քաշում։ Ուտելիք՝ ինչ որ կամենաս, ինչքան կամենաս. տէրս խաթրիս չէր դիպչում։ Կհաւատաս, բարեկամ, այնպէս սովորել ընտելացել էի, որ ուր գնում էր տէրս՝ ես յետեիցն ընկած՝ նրանից չէի բաժանւում։ Մի բանով միայն նա ինձ զգուացրել էր, մէկ-մէկ՝ մէկ էլ տեսար, որ գրկեց ինձ ու սկսեց մուշտակս սղալել, շոյել։ Չկարծես թէ սրտի նեղութիւնից կամ շար մտքով էր անում, ո՛չ, շատ սիրելուցն էր այնպէս անում. բայց, արի տես, որ նրա այդ փաղաքշանքներն ու խաղերը ինձ համար մահ էին. գուր չէ ասած, թէ կատուի խաղը մկանը մահ է։ Ասենք, ես չէի էլ ցոյց տալիս, թէ իր խաղ ու պարերը սրտովս չեն. մտիկ էի տալիս երեսին, ժպտում էի, պոչս բուլղի բուլղի անելով՝ շարժում էի, ձեռքերը լպստում

էի... բայց իմ մէջս միշտ այն էի մտածում, թէ
 Դ՛նց անեմ, որ օր առաջ փաստա-փուսէս քաշեմ ու
 սրա ձեռքից՝ հայդէ: Պէտք է ասած, որ երբեմն
 դուրս էի պրծնում ճանգիցը. այդպիսի ժամանակն
 արդէն նա ինձ հեշտութիւնով չէր կարողանում
 բռնել. ուրիշ բան էր՝ եթէ մի անկիւն էր կոխում
 ու բռնում: Մի անգամ տէրս իր քնքշութիւններովն
 ու կատակներովը սաստիկ բարկութիւնս բերեց ու
 ձանձրացրեց. ես ինչ անեմ, սրտիս հուպ տուի ու
 ձեռքը պինդ կծեցի: Մէկ էլ որ գլխիս վեր հա-
 տեց՝ աչքերս մթնեցին: Էլ չէր հարցնում. ինչով
 պատահում էր, ինչ տեղս հասնում էր՝ թրխկացնում
 էր: Երկու օր, երկու գիշեր, գայլ ախպէր, ջարդ
 ու փշուր եղած էի թրե գալիս: Նրանից յետոյ՝
 խելքի եկայ. հէնց որ սկսում էր մուշտակա գգել,
 զգզգել, սիրել ու կատակներ անել՝ ես աչքերս
 երեսին էի քցում ու ժանիքս բաց անում, ժմտում,
 ժնգոտում: Ի՛նչ արած, ահր շատ է, քանց մահր:
 Տես ինչ տեղն էր հասցրել. մէկ էլ՝ բերանս մի
 կտոր միս է դնում. հէնց ուզում էի բռնել՝ միսը
 դուրս էր հանում ու տեղը իր անձողունի ու զգուելի
 մատը բերանս կոխում... փորս եփ էր գալիս, կա-
 տաղութիւնից ողջ մարմնով դողում էի, բայց ճարս
 ի՛նչ. կրկակղես, կուտես. քծնուելով սկսում էի ատամ-
 ներս բաց անել ու ժպտալ: Լաւ չէի կարողանում
 տանել, բայց համբերում էի ու վիզս եօթը թիզ
 երկարացնում: Բայց հոգի ունիմ տալու, գայլ
 ախպէր. ինչքան նա ինձ սիրում էր. միս էլ էր
 տալիս, մկներ էլ էր որսում ինձ համար, թռչուն-
 ներ էլ էր ձեռք բերում. էլ ի՛նչ ասես, որ չէր

անում: Մի մեծ ցաւ էլ չներն էին ինձ համար.
 տեսնելու սրտաճաք էի լինում. բայց տէրս, հէնց
 իմանաս վրաս ծիծաղելու համար, շանը բռնում էր
 ու քաշ տալի մօտս: Մի սև բրդոտ շուն ունէր նա,
 սատկի նա, սատկի. անիծածն այնքան էր հաջում
 վրաս, որ լացս բերում էր, քիչ էր մնում՝ հոգիս
 քաղուէր: Կուզես հաւատա՞, գայլ ախպէր, կուզես
 ո՛չ, գիշերներն էլ երազումս չներ էի տեսնում... :
 Ես սրահումն էի քնում: Մի անգամ՝ տէրս երեք օր
 երեք գիշեր սրահիցը դուրս չթողեց: Տխրեցի, տըրտ-
 մեցի, ու մտքումս զրի փախչել: Սկսեցի գիշերնե-
 րը գետինը փորել: Փորեցի, ծակ բաց արի ու
 ազատութիւն... Մութ գիշեր, ճանապարհն առա-
 ջիդ, բարով խէրով գնաս:

9.

Դնում եմ, գայլ ախպէր, ու սիրտս անդադար
 տը՛կ-տը՛կ-տը՛կ. տէր մի արասցէ, եթէ չները
 հոտս առնեն, ողջ տեղ չեն թողնի. բայց արի տես,
 որ երբ հաւաքնի առաջովն անց էի կենում՝ սիրտս
 չհամբերեց, ձեռաց մի հաւ խեղդեցի ու հետս
 վերցրի: Ընկայ դաշտը, մի փոսում նստեցի ու ա-
 նուշ ընթրիք արի: Աղօթարանն սկսեց բացուել,
 մօիկ եմ տալիս՝ անտառը քթիս տակին է. սկսեցի
 գլխապատառ վազել, մէկ էլ՝ առաջս մի մարդ է
 է դուրս գալիս... Երկիւղից սիրտս փորս ընկաւ...
 մտածում եմ, ինչ պէտք է անեմ. թէ ոտքերիս
 զօր եմ տալիս ու փախչում՝ հաւանական է, որ

շուտով կնկատէ: Չգուեցի խոտի մէջ ու մեռածի պէս ոտքերս փռեցի, իսկ մարդը հետզհետէ մօտենում էր: Լսում եմ, քթի տակին ինչ-որ մը մռալով երգում է... Աչքիս պոչովը մտիկ տամ՝ ինչ տեսնեմ. ամենևին նա վրաս չէ նայում, զլուխը կախած՝ իր ճանապարհը բռնել է ու դունդունալով գնում... Պառկել, տազ եմ արել... քո տունը չբանդուի... ուղիղ գալիս է վրաս... Օհ, ինչ պէտք է լինի արդեօք... Մօտեցաւ, մէկ խփեց ինձ ոտքով, երկու խփեց – ամենևին մի մազս չեմ շարժում... Յանկարծ՝ ձեռքը քցեց պոչս, բարձրացրեց, օդի մէջ տարաւ բերեց, քցեց շալակը ու գնաց:

Էս չեղաւ, մտածեցի, վերջին օրս է. սա ինձ կտանի ու կաշիս կքերթէ: Բռնել է մարդն իր ճանապարհն ու երգելով գնում: Մէջս էլ ոյժ չէ մնացել, որ երկար ժամանակ պոչիցս կախ դիմանամ: Մի ճարպիկութիւն գործ դրի ու պինդ կծեցի նրբան: Խեղճ մարդ, այնպէս ճշաց ու գոռաց... գետնովը խփեց ինձ ու երկու ոտի փոխանակ՝ երկուսն էլ փոխ առաւ, ու փախիր որ կփախչես:

Դէհ, ինչ ես անում, աղուէս, շուտ, քեզ քցի անտառ. էլ ո՞վ կարող է ինձ տեսնել: Գնացի անտառումը ամենաթանձը մացառուտների մէջ պառկեցի, սկսեցի հանգստանալ ու ինձ ու ինձ միտք անել... Ի՞նչ պիտի լինի իմ ճարը... սաստիկ տըխրել եմ. մի կողմից տիրոջս համար եմ ցաւում, միւս կողմից՝ իմ գլխիս հոգսն եմ քաշում, վախում եմ: Հա, գայլ ախպէր, խամացել էի, իմ սեփական խելքով ապրուստ անելը մոռացել էի, յետ էի սոփորել: Մտածում էի, ինչ պիտի լինի իմ գլխի

ճարը, այստեղ ինձ ով պիտի ուտացնէ ու խմացնէ: Եւ իրաւ, սկզբներումը շատ դժուար էր ինձ համար: Օրերով քաղցած էի թրև գալիս: Զնորհք չունէի, որ մի թըջուած, տմսկուած ձկնակուլի ձաղ բռնեմ, մուկը ուրտեղ կմնար... Բայց շատ չը քաշեց, ամեն բանի վարժուեցի: Այդ տարին նապաստակները շատացել էին: Մարաղ էի մտնում թփի տակին ու սպասում. մէկ էլ այն տեսնես՝ հատ աչքով շիլ մի նապաստակ դուրս պրծաւ, քիթն օդումը գէս ու գէն ման ածեց ու ականջները թափէթափ տուեց: Մտիկ ես տալիս—մի երկրորդն է դուրս թռչում: Գալիս են մեր լոշտակականջանիքը ու սկսում են իրար հետ խաղալ լինել. մէկը պառկում, ականջները գետնի վրայ փռում ու սպասում էր. մի ուրիշը տեսնում էր նրան ու ընկնում առաջինի գլխին. այն կողմից՝ երրորդը, չորրորդը, հինգերորդը... հաւաքւում են մինչև տասը... և սկսում են գիծ մոզիներու պէս դաշտի վրայ վազվզել.. Փորսող տալով մօտենում էի ծոյլ անշնորհներին մէկն ու մէկին... հափփ, և նախաճաշիկս պատրաստ էր:

Վերջացրեց աղուէսն իր պատմութիւնը և հարցրեց գայլին.

—Իսկ դու, գայլ ախպէր, ինչո՞ւ մի բան էլ ինքդ չես պատմում:

—Զարմանում եմ քեզ վրայ, աղուէս բաջի, պատասխան տուեց գայլը, թէ ի՞նչ ես լեզուդ բլբուլ չինել, կարծես քէֆերի ու խնձոյրների գլխի ես և ոչ թէ հորի մէջ:

—Է՛հ, գայլ ախպէր, մահը թէ՛ այսօր, թէ՛ հա-

րիւր տարուց յետոյ. տասն անգամ հօ չպիտի մեռնենք, մահի ձեռիցն էլ փախչելու չենք:

Աղուէսի խօսքը բերնումը կիսատ մնաց. սայլակն եկաւ հորի գլխին կանգնեց: Որսորդն սկսեց ինձ դուրս քաշել. խորամանկ աղուէսը փէշիցս կախ ընկաւ, դուրս թռաւ, ու գնա որ կերթաս:

Անիրաւն իր մօրն էր կարծես քաշել, մօր պէս տակէ տակ հնարագէտն էր:

—Դէհ, երեխէք, հերիք է, վերջացրեց Զարման տատը. սեղանը պատրաստ է, ճաշելու ժամանակ է:

4208

2013

105	Կրէժ, Գր. Կլ. Վոսադի, Թարգմ. Լ. Մ. Ա.	—	5		
106	Աղամայ մարգարայան, Թարգմ. Տ. Յովհաննիսեանի	—	15		
107	Մուֆու, Ուլլի, Թարգմ. Յ. Օհանեանի	—	10		
108	Անդրանիկ հաղագր. 2. Դարվինի, Թ. Լ. Մ. Ա.	—	7		
109	Նապաստակ, Թարգմ. օր. Ն. Լուսինյանեանի	—	7		
110	Ծերունի Մարգոն, Թարգմ. Մեղնիկեանի	—	10		
111	Բամէօ և Ջուլիէտ, Աէկո., Թարգմ. Յ. Խան-Մաս.	—	60		
112	Աղգային ջըջեր. գ. տպ. Յ. Պարոնեանի	1	—		
113	Ջրոյցներ Ն. Ռուբակինի, Թարգմ. Մ. Տ. Անդր.	—	15		
114	Ընկերասէր Վահան, Շ. Ս. Յակոբջանեանի	—	10		
115	Անգլիա դերձակը	}	—	40	
116	Մոխրատիարիկ		—	40	
117	Քնած գեղեցկունի		էքզիկ	—	40
118	Պարմիր գլխարկ		պոս-	—	40
119	Գուլիկէրը Թիւիկների աշխարհում		էեր-	—	40
120	Նապաստակի և ողնու գրապը		ներով	—	40
121	Գուլիկէրը հսկանների աշխարհում		—	—	40
122	Լուսերեսիկ		—	—	40
123	Ճշմարտութիւնը միշտ յաղթում է	}	—	40	
124	Օրերունի հրաշալի եղջիւրը		—	—	40
125	Գաւիթ Կոպպերֆիլդ, Չարլս Գիլկենսի, Թ. Պ. Պ.	1	—		
126	Դաղնիկներ, Աննիսիկայա, Թ. Պ. Գիւլման	—	50		
127	Դոփոպներ, պրօֆ. Բօզգ. Թ. Լեօն Մ. Աղամ.	—	50		
128	Ընտիր պատմութեան, Բօզգի, Թ. Վ. Փ.	—	40		
129	Հոօ կիւնը, Ա. Ահարոնեանի	—	40		
130	Կեանքի տեսարաններ, Քասիմի	—	50		
131	Ոսկի շինողներ, Յշակէի, Թ. Խ. Մարտիրոսեանի	—	50		
132	Գուլիկէրի ճանապարհորդ., (պատկ.) Թ. Վ. Աղայեանի	—	50		
133	Քաշունների աշխան. տեղափոխ., Բօզգանովի	—	5		
134	Վենետիկի վաճառականը, Աէկոպ. Թ. Յ. Խ. Մասեհ.	—	40		
135	Երկրաշարժ և հրաբխ. լեռներ, Լուսնի, Թ. Ն. Մ. Աղ.	—	15		
136	Վէպիկներ և դրոյցներ Գ. Մօպասանի, Թ. Ն. Ա.	1	—		
137	Բուրգնա և իւր վարդապետութիւնը, Սա. Մ.	—	20		
138	Երկրի և երկնքի մասին, Լուսնիկի, Թ. Իւլիանա.	—	10		
139	Շնֆուլլոս, Գ. Բադլ.	—	20		
140	Ալգեաիրական օղեղործութ., Յ. Պարոնեանի	—	40		
141	Գիւղատան մերսին, Լ. Խան-Աղեանի (250 նկարով)	—	40		
142	Կենդանիների աշխարհ. Վ. Լուսնիկիչի (պատկեր.)	—	30		
143	Բարալ Լիւր, Թ. աղլ. Յ. Խ. Մասեհեանի	—	50		
144	Յո երթատ. Սենկիկիշի, Լ. Լիւրեցեան	1	50		
145	Ինչ է հէօրաբը, Կոստ Գուլիկայի, Թ. Վ. Աղ.	—	10		
146	Մարդ ամ, Գ. Երէսի, Թ. Սա. Մախատեանի	1	—		
147	Օգր և կեանքը, Թ. Ն. Տէր-Յակոբեանի	—	10		
148	Խորամանկ տղուսը, Թ. Պ. Պաօշեանի	—	10		